

АСИМЕТРИЧНИ КОНФЛИКТИ ПО МОРЕ И НАЧИНИ ЗА РАЗРЕШАВАНЕТО ИМ

ASYMMETRICAL CONFLICTS AT SEA AND WAYS FOR THEIR RESOLUTION

Assoc. Prof. Dr. Vassilev V.

Faculty of Navigation – "N. Y. Vaptsarov" Naval Academy, Varna, Bulgaria

АСИМЕТРИЧНЫЕ КОНФЛИКТЫ НА МОРЕ И СПОСОБЫ ДЛЯ ИХНЕГО РАЗРЕШЕНИЯ

Abstract: In recent years weaker parties to a conflict at sea have been applying asymmetrical actions to achieve their goals. This article presents a classification of asymmetrical conflicts at sea in peacetime. The accrued experience for their ascertainment, control and prevention is analyzed. Current means for resolution of possible asymmetrical conflicts in ocean regions of high risk to shipping are presented.

Keywords: WEAK AND STRONG PARTIES TO A CONFLICT, ASYMMETRICAL CONFLICTS, OCEAN REGIONS OF HIGH RISK, RESOLUTION OF ASYMMETRICAL CONFLICTS AT SEA

Резюме: Глобализационните процеси и настъпните социално-икономически промени в Р. България в началото на това столетие формираха условия за проява на нови рискове и заплахи, в които функционира водната транспортна система. Това налага предприемането от всички нива на управлението на адекватни мерки за повишаване на безопасността на системата. В статията са изложени резултатите от извършеното изследване за установяване на причините, довели до някои катастрофи, станали на море и река през последната година, и е обоснована необходимостта от извършването на кризисното планиране.

1. Въведение

От второто към третото хилядолетие човечеството навлезе в информационния етап на своето развитие, създавайки условия за изграждане на нов тип икономика, политика, култура и наука. Паралелно с това то се сблъска с нови предизвикателства, рискове и заплахи, предизвикани преди всичко от продължаващото отдалечаване на границата между богатите и бедните страни, глобалното затопляне и недостигът на суровини.

Активира се дейността по търсене и добиване на полезни изкопаеми, разположени на морското дъно и превоза им по море и нарастване на значението на морската индустрия.

По мнение на специалисти ако през 2010 г. валовият продукт на морската индустрия е около \$2 трилиона долара, то през 2020 г. се очаква той да достигне \$3 – 3,5 трилиона, а към 2030 г. – \$5 трилиона. Това означава, че след тридесет години производството в морската индустрия ще надмине 10% от световния вътрешен брутен продукт [15, с. 6].

Засили се съперничеството между държавите и се изостриха про-тиворечията между страните, стремящи се да осигурят своите национални интереси в Световния океан. и да реализат възможностите си за разширяване на всички видове дейности в него.

В същото време тероризмът от държавен се превърна в глобален. Засили се незаконният трафик на хора, наркотици, оръжие и радиологични материали по море; пиратството и информационното проникване в системите за управление на морската

2. Предпоставки и средства за решаване на проблема:

Предпоставките за осъществяването на това научно изследване са: установяването на причините за появата на нови рискове и заплахи с асиметричен характер за обектите на МТПС (към октомври 2010 г. официално обявените кораби овладени край бреговете на Сомалия са 18 с повече от 400 моряка, взети в плен. Размахът на въоръжените грабежи по море, нарасалото количество на катастрофите по море, предизвикани от човешки грешки и незадоволителните резултатите от проведените действия от световната морска общност за тяхното предотвратяване и необходимостта от обосноваване на способите за разрешаването на асиметричните конфликти по море.

За постигане на поставената цел са решени следните основни изследователски задачи: разкриване на същността на асиметричните конфликти по море; анализиране на реалното състоя-

транспортно-преносна система (МТПС), което от своя страна предизвика увеличаването на екологичните катастрофи по море.

Всичко това доведе до появата на конфликти от глобален и регионален мащаб и асиметричен характер; трансформация на силите и средствата за тяхното предотвратяване и разрешаване; развитие на системите за управление и появата на нови клонове от социалните науки, каквато се явява конфликтологията.

Паралелно с това в областта на морската индустрия настъпиха следните съществени промени: актуализира се международната правова рамка, свързана с безопасността и сигурността на корабите и пристанищата; интензивно се развива превозът на въглеродороди и пренасянето им чрез тръбопроводи, преминаващи по дъното на Световния океан; въвежда се *e-навигацията* и *e-търговията*; повече от 85% от търговските кораби плават с многонационални екипажи. Това доведе до допълнително натоварване на членовете на корабните екипажи и персонала на пристанищата и създаде условия за изострянето на конфликтите с икономически, психологичен, религиозен и етнически характер.

В същото време се установява, че проблемите с асиметричните конфликти по море и тяхното разрешаване не са анализирани в обема на достатъчната необходимост.

Направените изводи от обобщаването на гореизложеното определя необходимостта от извършването на научно изследване за разкриване на същността на асиметричните конфликти по море и установяването на ефикасни способности за тяхното разрешаване в мирно и военно време.

състояние на научните разработки на български автори в областта на асиметричните конфликти и тяхното разрешаване; обосноваване на начините за разрешаването на асиметричните конфликти по море.

Разглеждането на въоръжените грабежи по море определя границите на изследването. Използвани са резултатите от изследванията за установяване на същността на пиратството по море и на ефективността на предприетите мерки за противодействие¹.

Използвани са методите на изследване *структурен анализ, системен анализ, оперативно-стратегически анализ, емпатия* и са приложени *концепцията за балансираните карти, историко-конфликтният и архитектурния подходи*.

¹ Виж: Василев, В. Въоръжените грабители и операцията на ВМС на Евро-пейския съюз в Адения залив. Сп. Военен журнал, 4/2009, с. 58 – 68; Василев, В. Управление на водната транспортно-преносна система при кризи и конфликти. Варна. 2009.

3. Решение на проблема:

За пълното решаване на проблема е необходимо преди всичко да дефинираме понятието „асиметрични конфликти по море“, да разкрием причините за тяхното възникване и на тази основа да предложим начините за разрешаването им.

Думата *асиметрия* има гръцки произход и означава „състояние на отсъствие или нарушеност на симетрията; несъразмерност на частите“ [4, с. 27], „несъразмерност“ [5, с. 72]. Тя може да бъде такава както в природата, така и в социалното общество.

Американските учени *Metz, S.* и *Johnson, D.* дефинират конфликта в природата по следния начин: „Точно както повечето мутации в природата се оказват нефункционални или, в най-добрия случай маловажни, много форми на стратегическа асиметрия са акт на отчаяние, които не въздействат или действат само за ограничен период от време“ [20, с. 8].

„В строго академичния смисъл, под „асиметрия“ се разбира липсата или нарушаването на симетрията при обекти, на които е свойствено наличието на подобна симетрия, или пък съчетанието на обемно-пространствени елементи, за което е характерно отсъствието на симетрия“ [2].

През последните десетилетия понятието асиметрия навлезе широко в много науки: социология, икономика, информатиката, военните науки, макар че съдържанието на това понятие не е проверено и общеприето. Според *Stiglitz, J.* „Нашето общество е подвластно на „икономиката на информацията“. Съгласно тази тенденция обществото се реструктурира по показателя „знание“ и от отворено и хармонично се превръща в асиметрично. Преразпределението на силата и влиянието в социално-икономическата среда се осъществява чрез ресурса знание. „Асиметричната информация“ това е ситуация на неравна, нееднаква информираност между двама или повече „израци“ и победител е „правилно информираният“, който знае по-вече, по-добре от другите и най-важната за момента информация“ [17].

В документа на Министерството на отбраната на САЩ „Преглед на съвместната стратегия“ от 1999 г. „асиметрията“ е определена като „опит да се разкъса или преобърне силата на САЩ посредством обръщане към слабостите на САЩ, използвайки методи, които се различават значително от тези методи на действия, които очакват САЩ“ [16, с. 2]. В доклада на министъра на отбраната на САЩ *Gates, R.* от февруари 2010 г. понятието „асиметричен“ е използвано в същия смисъл [10, с. 80, 87]. *Steven, M.* посочва два вида асиметрия: *позитивна* и *негативна*. „Под позитивна асиметрия се разбира използването на стратегическите преимущества на ВС на САЩ, а под негативна – ситуации, при които противниците на САЩ насочват своите удари срещу уязвимите, слаби точки на САЩ. Както съвършено справедливо е отбелязано в доклада, в тези тълкования няма нищо ново от гледна точка на военното изкуство, просто терминът „асиметричен“ по-рано не се е използвал за описанието на такива ситуации“ [20].

Асиметрията със сигурност е не само стратегическа теория. „Можем да предположим, че нашите врагове и противници имат поуки от войната в Персийския залив. ...те могат да намерят нови начини за атака на нашите интереси, нашите сили и граждани. Те ще търсят начини да отговарят на техните силни срещу нашите слабости.“ [22, с. 1].

Докладът на Националния военен университет от 1998 г. дефинира асиметрията като „нечестна борба.“ [14]. Това определение е подложено на критика от *Metz, S.* и *Johnson, D.* с думите „тъй като справедливостта е субективна и неясности, определени по този начин имат малък принос за строгото стратегическо мислене. Доктрината и стратегическата яснота изискват просто и изчерпателно определение“ [20, с. 4]. Те предлагат следното по-общо и пълно определение на асиметрията: „в областта на военната и националната сигурност, асиметрията означава действия, организация и мислене по качествено различен начин от противниците, за да се увеличат собствените предимства, възползване от недостатъците на противника за постигане на инициатива или за да се получи по-голяма свобода на действие. Тя може да бъде политико-стратегическа, военно-стратегическа, оперативна, или комбинация от тях“. [20, с. 4 – 5, с. 188]

Обзорът на публикациите от последните години, касаещи международните отношения, показва, че „асиметричните“ отношения се очертават, като все по-значим елемент на анализа: „асиметрични заплахи“, „асиметрична война“, „асиметричен конфликт“.

Терминът асиметричен конфликт“ е въведен от *Mack A.* през 1975 г. [18]. Той обединява лишените от единство до тогава факти в единен концептуален модел „асиметричен конфликт“ като съсредоточава хипотезите за причините за парадоксалното поражение на великите държави, независимо, че самият автор ги характеризира като „предтеоретични предположения“. Работите на другите автори, появили се след тази статия, като правило, се опитват да преосмислят съществуващите представи за международните отношения с отчитане на направените предположения. От 70-те години на миналия век се разработва теорията на асиметричния конфликт като модел, отразяващ закономерностите на парадоксалното поражение на великите държави във войните в третия свят.

Необходимо е да се отбележи, че е налице и „насрещно“ изучаване на този феномен – както от „слабите“ така и от „силните“.

В резултат на извършения съпоставителен анализ между приведените определения и рисковете и заплахите за МТПС се установява, че: войната по море, терористичните действия и въоръжените грабежи срещу морски обекти генерират конфликти с асиметричен характер. Най-актуално днес е пиратството по море.

Съществен фактор, способстващ за повишаването на ефективността на борбата с морското пиратство в Аденския залив е новата съвместна стратегия, насочена към тясно координиране на действията на международните организации и отделните държави по осигуряване на сигурността на морското корабоплаване.

„Определена роля за разпространяването на терористичните тактики в международните конфликти изигра оправдаването на справедливите цели на борбата за „освобождение“ и „самоопределение“ от страна на либералните и леви политики в развитите държави, което съдейства за политическото легитимиране на „борците за свобода“ [13, с. 26].

Лансирайки теорията си за „хегемонистичната стабилност“ *Gilpin, R.* стига до извода, че „доминацията на хегемона се приема, защото гарантира определени блага на останалите участници в системата – например сигурност и благоприятни икономически условия, и, освен това, може да бъде подкрепена от идеологически, религиозни или други ценности, които са общи за определена група държави“ [11].

Съвременните прояви на тероризма оставят открит основния въпрос: какви политически цели преследват тези групи и доколко са съвместими политическите цели на терористите с целите и ценностите на страните, срещу които те се борят. В тази връзка *Стивънсън, Д.* посочва, че са възможни „два варианта на реакция от страна на „силните“: едната е капитулация, преговори с терористите и отказ от защитата на съюзниците, а другата – пълно мащабната мобилизация на Запада“ [6].

Обобщаването на гореизложеното позволява да изведем съждействието, че специфичните действия следва да се предприемат асиметрични ответни действия.

Ответни мерки. През 2005 г. Комисията от международно право към ООН прие „Проектоконвенция за отговорността на държавите за международни правотношения“, в която се разглеждат основните правни положения на ответните мерки..

„Ответните мерки са отличителен белег на децентрализирана правна система, каквато е международното право“ [1, с. 14].

Ответните мерки не са новост за международното право. Те са обект на изследване на редица чужди и български автори. За решаването на *третата научноизследователска задача* е възприет подходът приложен от *Добрев, Н.* Направените от него изводи са използвани за обосноваване на действията на силите, гарантиращи морския суверинитет на държавата при разрешаването на конфликтите по море [3].

Представителите на западната школа *Zoller, E.* [23, с. 179 – 189], *Elagah, O.* [9, с. 37 – 41] и *Alland, D.* [8, с. 22 – 25] считат, че „ответните мерки са признати в практиката на държавите и в юриспруденцията като правомерни действия при определени обстоятелства“. Това основно положение цели да установи функцио-

нален механизъм за прилагане на ответните мерки, като в същото време се отчита „изключителният им характер като реакция срещу международното правонарушение“ [12, с. 281].

Първоначално терминът е използван за да се обозначат принудителни действия, предприети като средство за само помощ в отговор на нарушаване на международно задължение [24]. С течение на времето той се ограничава до действия, извършени по време на международен военен конфликт. Ответните мерки следва да бъдат разглеждани различно и от „реторсията“, представляваща неприятелско и враждебно поведение, което обаче не е не съвместимо с международните задължения на държавата, извършваща реторсията, дори когато тя се предприема в отговор на международно правонарушение.

Използва се и терминът „санкции“, за да се квалифицират принудителни действия, които са предприети срещу една държава от група държави, понякога под егидата на международна организация. Означението „санкции“ обаче не е достатъчно прецизно, когато е в посоченото значение.

Същността на ответните мерки се изразява в реално спиране на изпълнението на едно или повече задължения от страна на потърпевщата държава спрямо държавата нарушител. Спирането има временен характер защото потърпевщата държава трябва да възобнови изпълнението на своите задължения, след като отпадне необходимостта от продължаване прилагането им.

Задълженията, които потърпевщата държава не може да суспендира при никакви обстоятелства при използването на ответни мерки включват: задължението за въздържане от заплахи или употреба на сила, съдържащо се в Устава на ООН; задължения за закрила на основни човешки права; задължения от хуманитарен характер, забраняващи репресалии; други задължения съгласно императивни норми на общото международно право. Посочените в чл. 50 от него задължения могат да бъдат класифицирани в две основни категории: тези, които поради своята специфика не могат да бъдат предмет на ответни мерки; тези, които трябва да останат незасегнати от ответните мерки, защото се отнасят до каналите за комуникация между потърпевщата държава и държавата нарушител.

Разпоредбата установява съществено ограничаване върху използването на ответните мерки от потърпевщата държава във всеки конкретен случай [12, с. 294]. Принципът на пропорционалност определя какви ответни мерки могат да бъдат предприети и каква да бъде тяхната интензивност.

Първото ограничение върху предприемането на ответни мерки се разпростира върху забраната за прибавяне до сила или на заплаха за нейното използване. Следващото ограничение върху използването на ответни мерки обхваща задължението за закрила на основни права на човека. То е всеобщо признато в практиката на държавите. Съществува и ограничение, отнасящо се до забраната за използването на репресалии. Тази хипотеза е заимствана от разпоредбата на чл. 50, ал. 5 на Виенската конвенция за правото на договорите. Това ограничение, според Добрев, Н. „преповтаря задължения за държавите, от които те не могат да се отклоняват.“ [3, с. 67].

Изискването към ответните мерки да бъдат пропорционални на понесените щети, като при това трябва да се отчита и тежестта на международното правонарушение, е включено в нормата на чл. 51.

Преди да предприеме ответни мерки потърпевщата държава е длъжна: да уведоми държавата нарушител за решението си за предприемане на ответни мерки и да предложи преговори с тази държава. „Най-често се провеждат продължителни преговори преди изобщо държавата, която смята себе си за потърпевша, да започне да обмисля използването на ответни мерки“ [12, с. 298].

При преустановено международно правонарушение и спорът между двете държави е отнесен до международен съд или арбитраж, отпада и необходимостта от използването на ответни мерки. Но правата на потърпевщата държава в този случай отново могат да бъдат гарантирани чрез налагането на т.нар. привременни или осигурителни мерки спрямо държавата нарушител от международния съд или арбитражен състав“ [1, с. 14].

За да бъдат избегнати вероятно всякакви „недоразумения“, Комисията по международно право към ООН включва в Проекта на Конвенцията текста на чл. 53, според който ответните мерки се

прекратяват веднага след като държавата нарушител е изпълнила задълженията си. До голяма степен чл. 53 е напълно излишен, защото самите ответни мерки имат извънреден характер, а освен това се подразбира, че не могат да се прилагат, ако е изчезнала необходимостта от тях.

Глобалното партньорство по море. „Успешните“ действия на пиратите през последното десетилетие може да се обясни с това, че те използват най-нови технически средства, контролират обширен географски район, където едновременно се движат голямо количество съдове. „В резултат на един такъв акт всеки активен участник в пиратското нападение може да разчита на получаването на \$10 000, т.е. много повече от това, което основната част от жителите на страната може да заработи за няколко години. Днес за активна пиратска дейност се привличат вече около 5 000 сомалийци, които влизат в състава на пет групировки“ [7, с. 69].

В качеството на ответна мярка срещу засилването на заплахата от пиратство 16 страни от Европа и Азия) развърнаха свои военни кораби в този регион. Корабите от многонационалната морска коалиция в състав 151-во обединено оперативно съединение, координиращо своите действия с 5-ти флот от ВМС на САЩ, на регулярна основа патрулира в морските акватории с цел предотвратяване на морския тероризъм и осигурява сигурността на корабоплаването.

Американската инициатива за създаването на „международен флот с численост от 1 000 кораба“ е трансформирана в нова стратегия в по-широка и универсална концепция „Глобално партньорство по море“ (GMP). За решаването на международните проблеми по море в нея се предвижда не само непосредственото привличане на силите на флота, морската пехота, бреговата охрана на различни държави, но и ресурсите на корабоплавателните компании, други търговски структури и правозащитни, международни и неправителствени организации. Всички посочени структури са призвани да обединят своите усилия за създаване на здрав партньорски съюз, способен да осигури сигурността по море.

Към общите задачи на силите се отнасят осигуряването на сигурността на пристанищата, морските икономически и риболовни зони, търговското корабоплаване, контрол за изпълнението на положенията на морското право и други.

„Глобалното партньорство по море“ се разглежда като колективна инициатива, определяща се от общите проблеми и потребности и функционираща на основата на принципите на международната взаимопомощ и съгласование на действията. Доброволното участие в реализирането на концепцията способства за нарастването на общия потенциал от сили и средства, на основата на която е възможно формирането на оптимални по състав групировки за реагиране срещу заплахите за морското корабоплаване. Чрез въвлечането в сферата на на сигурността по море на частния сектор, неправителствените и международните организации способства за повишаване на ефективността на съвместните действия и да се снижи нивото на използване на военно-силовите инструменти.

Наказателните престъпления, извършвани по море, често протичат с участието на поданици на различни страни. Това касае както заподозрените в извършването на противоправни действия, така и техните жертви и свидетели. Голяма част от океанската акватория и въздушното пространство над тях се намират извън юрисдикцията на крайбрежните държави. Затова сътрудничеството с държавите на флага, които притежават изключителните юридически права по отношение на своите кораби, намиращи се в море, се явяват важно условие за осъществяването на ефективни действия.

Пиратството по море е нарушение на международното законодателство и се класифицира като международно наказателно престъпление. В Чл. 99 от Конвенцията на ООН по морско право от 1982 г. се разглеждат престъпленията, свързани с търговията на хора, вземането им в качеството на заложници, Чл. 100 – 107 са посветени на проблемите на пиратството, а Чл. 111-ти съдържа положения, касаещи преследването на престъпниците от района на откритото море и по-навътре с преминаването в териториалните води на друга държава. Член 110 включва общите норми на международното право, съгласно които военните кораби могат да подхождат към търговски кораб, за да определи неговата държавна

принадлежност. В обикновени условия такава право не предполага задължително, че търговският кораб, в отношение на което и отправено запитване, трябва да отговори на него. В дадения случай отсъствието на отговор на запитването всеобщ не означава, че запитваният кораб автоматично получава право да стовари свои сили на борда на гражданския кораб или сближи плътно до него в открито море. Паралелно с това конвенцията дава право на военния кораб на всяка страна да извършва стоварване на гражданските кораби или да се или сближават с тях в открито море дори без съгласието на държавата на флага, ако такава акция се предприема с цел сриването на дейността на престъпни групировки, занимаващи се с търговия на роби или с пиратство по море.

Ако срещу граждански кораб се предприема акт на въоръжена агресия, то държавата на знамето, срещу която се извършва такава агресия, може да извърши качване на борда на този кораб, действайки съгласно своето законно право за индивидуална или колективна самоотбрана в съответствие с Чл. 51 на Устава на ООН.

Резолюцията на Съвета за Сигурност №1816 призовава към потясно международно сътрудничество в борбата със сомалийските пирати поради това, че те избягваха от преследване, намирайки убежище в териториалните води на Сомалия. В съответствие с тази резолюция тази акватория загубва своята неприкосновеност и вече не може да се използва от пиратите в качеството на безопасно убежище.

Резолюцията на Съвета по Сигурност на ООН №1846 от 2008 г. разшири списъка на международните политически и правни инструменти, които могат да се използват в борбата с пиратството в отдалечени райони на сомалийското крайбрежие. Тя са първи път съдържа препоръки към страните от световната общност по обединяване на усилията в действията, свързани с екстрадирането и наказателното преследване на пиратите. В тази връзка държавите имащи намерение дая привличат морските пирати към юридическа отговорност, дори при отсъствие в своето национално законодателство на съответстващи положения, могат да прилагат тези съгласно правните норми, изложени в Конвенцията за пресичане на

незаконни действия по море (№811 А). При това най-проблематично се оказва решението на въпроса как да се заставят пиратите да дават показания в хода на наказателното разследване. С *Резолюция №1851* Съветът по Сигурност на ООН санкционира учредяването на институцията „корабен упълномощен”. Предполагала се, че в качеството на такъв, със съгласието на преходното федерално правителство на Сомалия, в нейните териториални води да действа трета страна, наговарена със съответните юридически пълномощия. Задържането под стража на борда на военните кораби на лица, заподозрени в извършването на пиратски действия, е съпроводено със значителни трудности и неудобства.

През 2005-та година Конвенцията по борба с незаконните действия по море е допълнена от два протокола, в съответствие с които се определят правните механизми на борбата с разпространението на ОМУ и средствата за неговото доставяне по море на борда на търговски кораби или други плавателни средства.

4. Резултати:

Получените в хода на проведеното изследване резултати са достатъчно основание да бъдат формулирани следните основни изводи:

А. Към асиметричните конфликти по море се отнасят: войната по море; терористичните действия и въоръжените грабежи срещу морски обекти. Сложността на съвременната война по море като асиметричен конфликт изисква допълнително задълбочено изследване.

В. В момента съществува международна правна рамка регламентираща дейността на многонационалните ВМС по ликвидирането на основната заплаха за корабоплаването в Аденския залив.

С. За постигане на по-голяма ефективност на борбата с въоръжените грабителни в Аденския залив е необходимо прилагането на асиметрични действия за противоборство в рамките на въвеждането на морска блокада на крайбрежието на Сомалия и осъществяването на конвоирането на гражданските кораби, преминаващи през района в пълно съответствие с изискванията на военноморското озкуство.

Литература:

1. *Видин, Б.* Международно публично право. С. 1999.
2. *Дериглазова, Л.* Асиметричният характер на съвременните конфликти. <http://geopolitica.eu/drugi-statii/839-asimetrichniyat-harakter-na-savremennite-konfliktii?showall=1>.
3. *Николай Добрев, Н.* Международноправен режим на ответните мерки. Военен Журнал, 1/2009
4. Съвременен тълковен речник на българския език с приложения. GABWROFF. Трето издание.
5. Словарь иностранных слов. Под ред. В.В. Бурцева. М.: Рус. яз.-Медиа. 2004.
6. *Стивенсон Д.* Стратегия «сдържвания и профилактики» тероризма. Международные процессы. 2005. № 1.
7. *Уральцев, С.* Глобалное партннерство на море как противодействие угрозе морского пиратства, Зарубежное военное обозрение, 10//2010, .
8. *Alland, D.* Justice privee et order juridique international: Etude jheoretique des contre-measures en droit international public. Paris, 1994
9. *Elagah, O.* The Legality of Non-Forcible Counter-Measures in International Law. Oxford, 1988.
10. *Gates, R.* Quadrennial Defense Review. February 2010. Wash., D.C.: DOD. P. 80, 87. URL: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/qdr-2010.pdf>.
11. *Gilpin, R.* War and Change in World Politics. New York: Cambridge University Press, 1981.
12. *Crawford, J.* International Law Commission's Articles on State Responsibility – Introductions. Text and Commentaries. Cambridge, 2002.
13. *Hoffman, B.* Inside Terrorism. Indigo: London, 1999.
14. Institute for National Strategic Studies, Engaging Power for Peace: The 1998 Strategic Assessment, Washington, DC: National Defense University, 1998, chapter 11.
15. International Strategic Studies. 2001, July. N0 3.
16. Joint Strategy Review. Chairman of the Joint Chiefs of Staff. Washington, D.C., 1999.
17. *Joseph E. Stiglitz.* http://www.lev.bg/view_article.php?article_id=1709.
18. *Mack A.* Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict. World Politics. 1975. Vol. 27.
19. *Metz, S.* Asymmetry and U.S. military strategy: definition, background, and strategic concepts. Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, 2001. P. iii. URL, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB223.pdf>.
20. *Metz, S., Johnson, D.* Asymmetry and U.S. military strategy: definition, background, and strategic concepts. Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute.
21. *S. Flynn. R. Wedgwood and K. Roth: Combatants or Criminals? How Washington should handle terrorists // Foreign Affairs. 2004. Vol. 83. No 3.]*, [I. *Arreguin-Toft, How the Weak Wins Wars: A Theory of Asymmetric Conflict //International Security. 2001. Vol. 26. No 1.*
22. Transforming Defense: National Security in the 21st Century, Report of the National Defense Panel, Washington, DC, December 1997.
23. *Zoller, E.* Peacetime Unilateral Remedies An Analysis of Countermeasures. New York, 1984.
24. *Vattel, E.* Le droit des gens ou principes de la loi naturelle, 1758, repr. (§342). Washington DC, 1916.